Українська мова

Ukrainian language

ISSN: 2411-6181(on-line); ISSN: 2311-9896 (print)
Current issues of social studies and history of medicine. Joint Ukrainian -Romanian scientific journal, 2022, №:1(33), P. 88-92
UDK *811.161.2'37'373.45*
DOI *10.24061/2411-6181.1.2022.329*

ОНТОЛОГІЧНИЙ СТАТУС ЗАПОЗИЧЕНИХ НАЗВ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Наталія РУСНАК,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича, n.rusnak@chnu.edu.ua

ONTOLOGICAL STATUS OF BORROWED NAMES IN THE UKRAINIAN LANGUAGE

Natalia RUSNAK,
Chernivtsi National University
named after Yuriy Fedkovych,
ORCID ID: 0000-0002-1809-0337.

Natalia Rusnak. **Ontological status of borrowed names in the Ukrainian language.** The basic dichotomy of ethnolinguistics *language – culture* involves the study of borrowed names that illustrate not only interlingual relations but also the historical progress of the nation. However, borrowed words are a linguistic reality that needs ontological comprehension. **The purpose of the study** is to analyze the linguistic status of borrowed names, such as: neologisms, exoticisms, barbarisms, makronisms. **Research methods.** In the article as the main general scientific methods of analysis and synthesis are used, as well as linguistic – descriptive, structural and comparative and historical methods. Some borrowed words entered the literary language with a new meaning, as a result of semantic word formation "returned" words, so-called semantic neologisms: *планшет, гімназія, ліцей, саркофаг, іконка, піраміда, хайп, ребрендинг, аватар*. Currently, the Ukrainian language has a large number of borrowed words, mostly from English. Among them are the names of the person: *бекпекер*, *грумер, хедлайнер, пранкер, хайкер*, *хейтер, аб'юзер*, *фоловер, юзер, стейкхолдер*; words to denote abstract concepts: *консьюмеризм, райдер*, *рейдер, тролінг, флейм*, *коучинг, булінг, мобінг, дисклеймер, дауншифтинг, бекстейдж, трейнсерфінг, харасмент, чайлдфрі*. As a result of active use, many Englishisms lost the aura of "novelty" and became active in the Ukrainian lexicon: *менеджмент, кліпмайкер, спонсор, логістика, масмедіа, саміт, екзитпол, електорат, екстрадиція, файл, твітер, хакер, фейк, блог, хештег, флаєр, ґаджет, брейкданс, фаєр шоу, хай-тек.* **Conclusions**. Thus, the ontological status of borrowed names is determined by two factors – social and cultural. The social factor of this part of vocabulary causes the separation of a new branch of linguistics – neology, includes the question of the culture of Ukrainian speech. The culturological factor (intersection of national cultures) determines the status of borrowed names such as exoticisms, barbarisms and makronisms. There is a short line between exoticisms and barbarisms (transliterated). Transliterated barbarisms are included in youth speech, professional speech (fashion industry), untranslated – a feature of fiction.

Keywords: *borrowed names, neologisms, exoticisms, barbarisms, makronisms, ethnolinguistics*.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Засаднича дихотомія етнолінгвістики *мова – культура* передбачає дослідження запозичених назв, які ілюструють не тільки міжмовні стосунки, але й історичний поступ нації. Так, Е.Сепір стверджував: "Найпростішим видом впливу однієї мови на іншу є запозичення…кожна нова культурна хвиля приносить із собою лексичні запозичення… Вивчення запозичених слів може слугувати коментарем до історії культури…"[1]. Свого часу Я. Грімм романтично схарактеризував інформативну значущість мови, пор.: "Існує більш живе свідоцтво про народи, ніж кості, зброя і могили; це – мова". Суголосну думку щодо територіального різновиду національної мови – діалектної мови – висловив К. Герман, пор.: "Діалектні особливості є живими свідками історії мови, часто більш переконливими, красномовнішими, ніж могили, кістки і зброя"[2].

Проте запозичені слова – лінгвістична реальність, яка потребує онтологічного осмислення. **Мета дослідження** – проаналізувати лінгвальний статус запозичених назв, як-от: неологізми, екзотизми, варваризми, макаронізми.

У статті використано **загальнонаукові методи** аналізу й синтезу, а також лінгвістичні – описовий, структурний, порівняльно-історичний.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Динамічні процеси, пов'язані із запозиченими назвами, в українській мові вивчали Г. Гайду-ченко, Є. Карпіловська, Л. Кислюк, Н. Клименко, О. Костів, М. Ко-чер-ган, О. Стишов, Л. Струганець, О. Ткаченко та ін. На культурологічний аспект запозичених слів звертали увагу: С. Єрмоленко, С. Бибик, Т. Головач, Л. Архипенко, В. Ваніна , Т. Вєрєніч, І. Воронкова, К. Єгорова, Т. Єфіменко, Л. Єфремов, Ю. Зацний, Р. Зорівчак, Т. Зюріна, Є. Марінова, І. Мозова та ін. Проте як цілісність цей прошарок гетерогенної лексики ще не піддавався аналізу, що і визначає **актуальність наукової роботи**.

[1] Syepir E. Yazyk. Vvedenie v izuchenie rechi [Language. Introduction to the study of speech], Moskva; Lenynhrad: Hosudarstvennoe sotsyalno-ekonomycheskoe izdatelstvo, 1934, P. 153 [in Russian].

[2] Herman K. F. Ukrainski hovirky Pivnichnoi Bukovyny v istorychnomu ta linhvoheohrafichnomu aspekti: fonetyka, fonolohiia: monohrafiia [Ukrainian dialects of Northern Bukovina in the historical and linguistic-geographical aspect: phonetics, phonology: monograph], Chernivtsi: Ruta, 1995, P.7 [in Ukrainian].

Виклад основного матеріалу. Запозичення тривають упродовж розвитку етносу. Багато запозичених слів стали настільки звичними для нас, що вже не відчувається їхнє чужомовне походження (*повидло, диван, футбол*), а інші навіть не пристосувалися до законів української граматики (*трюмо, жалюзі, лібрето*).

Онтологічний статус запозичених назв визначають два чинники – соціальний та культурологічний.

Певний час запозичені слова мають статус неологізмів, належачи до пасивного складу мови. Сучасний стан розвитку України, глобалізаційні процеси у світі спричиняють велику кількість нових слів в українській мові. У мовознавстві виокремилась галузь знань – *неологія*, яка досліджує слова, що недавно потрапили в мову. Актуальна проблема у лінгвістиці – динамічні процеси у мовній системі.

Деякі запозичені слова увійшли до літературної мови з новим значенням, внаслідок семантичного словотвору "повернулися" слова, т. зв *семантичні неологізми*: напр., *планшет* (фр.) "1) *геод.* дошка з натягнутим на неї папером, на який наносять план місцевості під час знімання; 2) *геод.* план місцевості, одержуваний під час знімання; 3) пласка сумка з прозорим боком для карти"[3] – *планшет* "ґаджет"; *гімназія* (гр.) "у царській Росії та деяких зарубіжних країнах – середній загальноосвітній навчальний заклад"[4] – *гімназія* "в Україні – заклад середньої освіти II ступеня (або структурний підрозділ іншого закладу), що забезпечує базову середню освіту); *ліцей* (гр.) "у царській Росії – середній, іноді вищий чоловічий учбовий заклад для привілейованих верств населення; 2) у деяких країнах Західної Європи середній, іноді вищий учбовий заклад"[5] – *ліцей* "в Україні – заклад середньої освіти III ступеня (або структурний підрозділ іншого закладу освіти), що забезпечує профільну середню освіту"; *саркофаг* (гр.) "оздоблена труна (звичайно кам'яна), невелика гробниця, а також кам'яний надгробок у вигляді труни (перев. у давніх народів)"[6] – *саркофаг* "укриття атомного реактора на Чорнобильській АЕС"; *іконка – зменш.* до *ікона* (гр.) – *іконка* "фотографія в соціальних мережах"; *піраміда* (гр.) "1) велика кам'яна споруда з чотирикутною основою і трикутними боковими поверхнями, які утворюють на вершині будівлі гострий кут, що служила гробницею фараонів у стародавньому Єгипті; 2) многогранник, основа якого – многокутник, а бічні грані – трикутники, що мають спільну вершину; 3) предмет, що має широку основу і звужується догори"[7] – *піраміда* "фінансова афера"; *хайп* (абревіатура від англ. *HYIP – High Yield Investment Program*) "вид фінансового інтернет-шахрайства, що ґрунтується на фінансовій піраміді, високоприбуткова інвестиційна програма з високими процентними ставками від 5 % до 60 % і більше на місяць" – *хайп* "посилена увага до чогось, захват, інтерес, галас; *ребрендинг* (англ.) "активна маркетингова стратегія, що полягає у зміні бренду або назви, логотипу, слогану" – *ребрендинг* "про зміну суспільно-політичного вектору"; *аватар* "генетично спроєктовані особи, гібрид наві і людей із однойменного американського науково-фантастичного фільму 2009 р. сценариста и режисера Джеймса Кемерона" – *аватар* "графічне зображення (картинка. фотографія), яке репрезентує користувача сайту, форуму, вебсервісу, мережевої гри, обирається користувачем самостійно або надається автоматично системою після реєстрації".

Наразі в українській мові є велика кількість запозичених слів, переважно з англійської мови. З-поміж англіцизмів назви на позначення абстрактних понять: *консьюмеризм* – боротьба споживачів за якість товарів і послуг; *райдер* – вимоги артиста до організаторів заходу; *рейдер* – захоплення підприємств; *тролінг* – провокаційна поведінка особи з метою викликати конфлікт між учасниками спілкування; *флуд* – марнослів'я, повідомлення в інтернет-форумах і чатах, яке займає великі обсяги і не містить нової чи корисної інформації; *флейм* – словесна війна, емоційне доведення власної позиції, часто з використанням образ; *коучинг* – тренування, інструктаж; один з напрямів сучасного психологічного й бізнес-консультування; *дедлайн* – крайній термін виконання завдань; *булінг* – цькування; *мобінг* – цькування або емоційне насильство у колективі; *дисклеймер* – письмова відмова від відповідальності за можливі деліктні наслідки певного вчинку того, хто заявив про дану відмову; *дауншифтинг* – життєва філософія "життя заради себе" (її прихильники відмовляються від загальноприйнятих вигод, орієнтуючись на особисті зацікавлення чи інтереси своєї родини); *бекстейдж* – процес, який відбувається за кулісами, до виступу і під час нього; *трейнсерфінг* – екстремальне катання зовні на пасажирських та товарних поїздах; *харасмент* – докучання, сексуальні натяки, дії, що зневажають моральні принципи іншої людини; *чайлдфрі* – субкультура та ідеологія, свідоме небажання мати дітей попри таку фізіологічну можливість; *газлайтинг* – форма психологічної маніпуляції, мета якої змусити жертву сумніватися в адекватності свого сприйняття дійсності; *рекрутинг* – підбір персоналу в штат компанії; *мем* – одиниця значущої для культури інформації тощо; слова на позначення особи (здебільшого слова із суфіксом *-ер-*): *бекпекер* – піший турист; *лузер* – невдаха; *догхантер* – особа, яка винищує собак; *бодігард* – охоронець; *марчендайзер* – особа, що контролює наявність всього асортименту компанії на полицях магазину і розташування товарів або рекламних матеріалів про них; *супервайзер* – спеціаліст, який контролює поточну роботу підпорядкованої йому групи співробітників; *стюарт* – особа, що спостерігає за порядком на стадіоні; *грумер* – собачий перукар; *хедлайнер* – учасник концерту, форуму, який найбільше привертає увагу публіки, його ім'я стоїть у заголовку афіші; *пранкер* – телефонний хуліган; *хайкер* – турист, який подорожує пішки; *хейтер* – ненависник, *аб'юзер* – людина, яка тисне на свою жертву (родич, колега на роботі); *фоловер* – користувач соцмережі, що слідкує за оновленням статусу чи новинною стрічкою іншого користувача; *юзер* – користувач комп'ютера, *стейкхолдер* – роботодавець та ін.

[3] Slovnyk ukrainskoi movy: v 11 t. [Dictionary of the Ukrainian language: in 11 vol.], Kyiv, 1970–1980, Vol. 6, P. 564 [in Ukrainian].
[4] Ibidem, V. 2, P. 71.
[5] Ibidem, V. 4, P. 533.
[6] Ibidem, V. 9, P. 59.
[7] Ibidem, V. 6, P. 538.

Вважаємо, що багато англіцизмів внаслідок активного використання втратили ореол "новизни" і перейшли до активного складу українського лексикону: *менеджмент, кліпмайкер, спонсор, логістика, масмедіа, саміт, екзитпол, електорат, екстрадиція, файл, твітер, хакер, фейк, блог, хештег, флаєр, ґаджет, брейкданс, фаєр шоу, хай-тек, сингл, саунтрек, кежуал* тощо.

У 2020–2021 рр. найбільш популярними словами були *локдаун* – карантин, *диджиталізація* – оцифрування, *рітейлер* – роздрібний торговець.

Засилля запозичених слів зумовлює пуристичні тенденції в засобах масової комунікації, напр.: *водограй* замість фонтан, *гвинтокрил* – вертоліт, *славень* – гімн, *троща* – аварія, *хитавиця* – землетрус, *летовище* – аеропорт, *світлограй* – петарда, *трус* – обшук, *наклад* – тираж.

Культурологічний чинник (перетин культур) зумовлює статус запозичених назв як екзотизмів, варваризмів, макаронізмів.

Екзотизми – назви, які позначають реалії чужої культури. *Екзотизм, або ксенонім* (від гр. *exōtikos* "чужий, іноземний"), – "слово або вислів, запозичені з маловідомої, найчастіше неєвропейської мови і вживані для надання мові особливого колориту. З утратою етнічної ізольованості екзотизм стає звичайним іншомовним запозиченням"[8].

Найвищий титул монарха в країнах Сходу позначають слова *султан, падишах, хан.* З-поміж урядовців країн Близького й Середнього Сходу найвищий ранг посідає візир. *Візир* – слово арабського походження, у мусульманських країнах – титул міністрів та вищих урядників; великий візир – глава уряду султанської Туреччини до 1922 р.

Паша (скорочене від перського *падишах*) – почесний титул найвищих військових і цивільних урядовців в Османській імперії, султанській Туреччині, Єгипті і деяких інших мусульманських країнах (зберігся донині в Йорданії, Лівії та Судані).

Слово *ага* "титул поміщика, начальника, старшини в Туреччині, Ірані, Азербайджані та інших країнах"[9], первісно "старший брат"[10].

Релігійну гілку влади в країнах Сходу репрезентують *улеми* (ар.), мусульманські богослови і правознавці у країнах ісламу.

Каральні функції у Туреччині виконували *яничари* (букв. з тур. *нове військо*) "у султанській Туреччині – солдати регулярної піхоти, створеної в XIV ст. з військовополонених, а також християн, обернених у мусульманство"[11]; це – привілейована піхота у султанській Туреччині (до 1826 р.), яка виконувала поліцейські та каральні функції.

За словом *гарем* закріпилося два значення: "1) жіноче приміщення у будинку багатих мусульман, *харем, жіночі покої*; 2) *перен.* мешканки цього приміщення, жінки багатого мусульманина"[12], *гарем* походить від ар. *harem* "заборонне; священне; храм; дружина"[13].

Слово *одаліска* "служниця або наложниця в гаремі; підложниця"[14] запозичене з французької мови, походить від турецького *odalik* "служниця", букв. "призначена для кімнати", пов'язаного з *oda* "кімната"[15].

Лексема *сераль* позначає "у країнах Сходу – палац і його внутрішні покої; жіноча половина у палаці, будинку; гарем"[16]. Слово, запозичене через французьку мову з турецької "дім, палац"[17], на слов'янському мовному ґрунті "перетворилося" у *сарай* "господарське приміщення для зберігання різного майна"[18].

Лексема *мінарет* "висока башта при мечеті, з якої муедзин скликає мусульман на молитву; вежа"[19] зазнала семантичних змін порівняно з мовою-джерелом; слово запозичене через німецьку з арабської *manāre* "маяк" внаслідок подібності з мінаретом[20].

З-поміж атрибутів національного одягу ідентифікувальну функцію відіграють головні убори. Напр., необхідним елементом чоловічого і жіночого національного костюма південно-східних народів є *феска* "шапочка, звичайно червона, у формі зрізаного конуса з китицею; чоловічий головний убір такого зразка – належність національного костюма в деяких східних країнах; те саме *феса*"[21]. Лексема турецького походження *фес* (назва за містом Фес у Марокко)[22] позначає важливий елемент і сербського (слов'янського) одягу. Слово *фес* побутувало на Буковині, зареєстроване у с. Малятинці Кіцманського р-ну зі значенням "жіночий очіпок, на який заміжні жінки пов'язували хустку".

Вважаємо, що *екзотизми* наявні в різних сферах культури (різних тематичних групах лексики), напр., грошові одиниці: *соль* – грошова одиниця Перу, що дорівнює 100 *сентаво*; абстрактні поняття, звичаї: *адат* (ар.) – неписаний закон, звичай у народів, що вірять в іслам, розглядається як доповнення до *шаріату*; *аграже* (фр.) – учений ступінь у Франції, який дає право викладати в ліцеях та на гуманітарних факультетах;

[8] Selivanova O. Suchasna linhvistyka: terminolohichna entsyklopediia [Modern linguistics: the terminology encyclopedia], Poltava: Dovkillia-K, 2006, P. 170 [in Ukrainian].
[9] Novyi tlumachnui slovnyk ukrainskoi movy [New explanatory dictionary of the Ukrainian language], za red. V.Iaremenka, O. Slipushko, Kyiv: Vydavnytstvo "Akonit", 2001, Vol. 1, P. 16 [in Ukrainian].
[10] Etymologichnyi slovnyk ukrayins'koyi movy [Etymological dictionary of Ukrainian language], K.: Nauk. dumka, 1982 – 2012, Vol. I, P. 44 [in Ukrainian].
[11] Novyi tlumachnui slovnyk ukrainskoi movy…, op. cit., V. 3, P. 857.
[12] Ibidem, V. 1, P. 413.
[13] Etymologichnyi slovnyk ukrayins'koyi movy…, op. cit., V. 1, P. 474.
[14] Novyi tlumachnui slovnyk ukrainskoi movy…, op. cit., V. 2, P. 435.
[15] Etymologichnyi slovnyk ukrayins'koyi movy…, op. cit., V. 4, P. 158.
[16] Novyi tlumachnui slovnyk ukrainskoi movy…, op. cit., V. 3, P. 263.
[17] Fasmer M. Etimolohicheskyi slovar russkoho yazyka. V 4 tom. [Etymological dictionary of the Russian language. In 4 vol.], per. s nem. i dop. O. N. Trubachova; red. B.A. Larina, M.: Progress, 1964–1973, V. 3, P. 560 [in Russian].
[18] Novyi tlumachnui slovnyk ukrainskoi movy…, op. cit., V. 3, P. 241.
[19] Ibidem, V. 2, P. 197.
[20] Fasmer M. Etimolohicheskyi slovar russkoho yazyka…, op. cit., V. 2, P. 623.
[21] Novyi tlumachnui slovnyk ukrainskoi movy…, op. cit., V. 3, P. 653.
[22] Fasmer M. Etimolohicheskyi slovar russkoho yazyka…, op. cit., V. 4, P. 191.

корида (ісп.) – бій на арені піших і кінних (*тореодорів*) з биками; *кароші* – у Японії смерть від напруженої роботи; одяг: *сарі* (хінді) – жіночий одяг у Індії у вигляді куска тканини 5–7 метрів, що обертається навколо тіла і перекидається через плече; *кімоно* – японський чоловічий і жіночий одяг типу халату з широкими рукавами; назви осіб: *гейша* (яп.) – жінка, що знає музику, танці, уміє вести світську бесіду, її часто запрошують в ролі гостинної господині на прийоми; *куртизанка* (фр.) – *заст.* жінка легкої поведінки у вищих колах; *мулла* (ар.) – служитель культу в мусульман; *мулат* (ісп.) – потомок від змішаного шлюбу білих і афроамериканців; *чаро* – ковбой у Мексиці; *самурай* – член привілейованого військового стану в Японії; *бурмеша* – в Албанії жінка, яка виконує функцію чоловіка (схожа зовні на чоловіка, одягається як чоловік, не має права виходити заміж, піклується про родину; їжі: *хаукарль* – ісландський делікатес, панацея від хвороб, маленький шматок полярної акули, який погано пахне, оскільки просякнутий її випорожненнями та ін.

До екзотизмів близькі *варваризми* (від гр. *barbarismos*) – іншомовні слова або вирази, які ще не засвоєні мовою; варваризми "використовуються для опису звичаїв, побуту, реалій іншого народу"[23]. Варваризми можуть бути як транслітеровані, так і нетранслітеровані.

Нетривку межу між *екзотизмами* та *транслітерованими варваризмами* ілюструє, наприклад, лексема *кагал*, яка відтворює елемент єврейської культури. *Кагал* (дав.-євр.) – єврейська громада і система управління в країнах Східної Європи, що існувала з XIII до XIX ст. Єврейську громаду відзначає передовсім взаємодопомога. Слово входить до сталого словосполучення, поширеного на Буковині, *іти до кагалу* "спільно виконувати роботу".

Транслітеровані варваризми функціонують у молодіжному сленгу: *пейджер, хакер, фейс, пані, мажор, спіч, гуд, окей, кіпіш, гуд бай, оревідерче,* професійному (фешен індустрія) мовленні: *тотал лук, секонд хенд, хенд мейк, маст хев* тощо. З-поміж *варваризмів* чимало вигуків: *упс, ой-ля-ля, вайльо, мерсі, чао, гуд бай, бай-бай, дзінькую, мулцумеск.*

Законодавчий орган кожної держави має свою назву. В інших мовах ці слова можна вважати *варваризмами*, напр.: *кортес* (Іспанія), *конгрес* (США), *фолькетинг* (Данія), *альтинг* (Ісландія), *стортинг* (Норвегія), *ріксдаг* (Швеція), *сейм* (Польща, Латвія, Литва), *кнесет* (Ізраїль), *сабор* (Хорватія), *скупщина* (Сербія), *меджліс* (Крим), *хурал* (Монголія), *рейхстаг* (Германія до 1945 р), *бундестаг* (Германія).

Нетранслітеровані варваризми притаманні художньому мовленню. Леся Українка для реалізації творчого кредо використовує назву квітки – нетранслітерований варваризм *Saxifraga*, пропонуючи його відповідник – оказіоналізм *ломикамінь*: *На гострому, сірому камені блиснуло щось, наче пломінь: / Квітка велика, хороші, свіжі пелюстки розкрила, / І краплі роси самоцвітом блищали на дні. Камінь пробила вона, той камінь, що все переміг, / Що задавив і могутні дуби, /І терни непокірні. / Квітку ту вчені люди зовуть* ***Saxifraga****? / Нам, поетам, годиться назвати її* ***ломикамінь*** */ І шанувать її більше від пишного лавра*[24].

У творах О. Кобилянської також фіксуємо варваризми, напр.: *Тепер осінь, парк майже порожній, а тих кілька припадкових гостей, що являються в нім ще десь-не-десь, то ще не товариство, котре спонукало б молоду даму ходити самітно на прохід. Принаймні наше німецьке жіноцтво найшло б се* ***extra-vagant****.* [фр. екстаравагентним, незвичайним][25].

Вважаємо, що до нетранслітерованих варваризмів можна віднести латинські вирази, які стали прецедентними, вислови, добре відомі суспільству, напр.: *Ab ovo* (букв. *від яйця*) – від самого початку; *Absens carens* (букв. *відсутній втрачає*) – відсутній сам собі шкодить; *A casu ad casum* – від випадку до випадку; *Ad patres* (букв. *до предків*) – померти; *Advocatus diaboli* (букв. *адвокат диявола*) – завзятий обвинувач; також у католицизмі під час процесу канонізації святого "адвокатом диявола" називали відповідача, який збирав докази проти канонізації; *Agnys Tei* – Божий посланець; *Alter ego* (букв. *друге "я"*) – найближчий друг; дуже подібний на когось; *Amicus Plato, sed magis amica (est) veritas* – Платон – друг, але істина – більший друг (Аммоній Сакс (IV ст. до н. е.), біограф Аристотеля); *Amor omnia vincit* – любов усе здолає (Вергілій); *Aurea mediocritas* (букв. *золота середина*) – про думки або поведінку людини, яка уникає труднощів, віддає перевагу поміркованості; зазвичай вираз вживають іронічно (Горацій); *Aut caesar, aut nihil* – (букв. *або Цезар, або ніщо*) – все або нічого; або пан, або пропав; *Cogito ergo sum* – я мислю, отже я існую (Рене Декарт); *Cognosce te ipsum* – пізнай самого себе; *De jure* – юридично, в принципі; *De facto* – фактично, на практиці; *Modus vivendi* – спосіб життя; *Nota bene* – зверни увагу; *O sancta samplicitas* – о, свята простота! *Ora et labora* – молись і працюй; *Panem et circenses* – "Хліба та видовищ!"; *Perpetuum Mobile* – вічний двигун; *Tabula rasa* – чиста дошка; *Terra incognita* – невідома земля; *Ubi Concordia, ibi Victoria* – де згода, там і перемога та ін.

До варваризмів близькі так звані *етнолексеми* – звороти, слова, характерні для певного етносу. Побутові відносини з єврейським етносом у мовленні українців спричинили мовні одиниці: *цимес* – смачно; *Азохен вей!* – Ой-ой-ой!; *Шлімазл!* – повне щастя; *Вейзмир!* – Боже мій! Горе!; *Ой-вей!* – О горе!; *Шикер ви аа гой!* – дуже п'яний; *цорес* (*цурес*) – нещастя.

Перетин культур різних націй ілюструють фразеологізми, до яких входять етноніми, напр.: *крутить як циган кіньми* – хитрує; *руський місяць* – довго; *збиратися, як жид на войну / як жиди з-за моря* – довго збиратися; *піти по-англійськи* (англ. *to take a French leave*) – піти не прощаючись.

До екзотизмів та варваризмів близькі *макаронізми* – слова або вирази іншої мови, механічно перенесені, нерідко викривлені (термін за назвою італійської опери "Maccaronea", де вперше застосований цей прийом для створення комічного ефекту. Термін макаронічний стиль уперше використав падуанець Тіфі дель Одасі в

[23] Selivanova O. Suchasna linhvistyka: terminolohichna entsyklopediia…, op. cit., P. 56.
[24] Lesia Ukrainka. Tvory v dvokh tomakh. T. 2. [Art works in 2 vol. Vol. 2], K.: Nauk. dumka, 1987, P. 122 [in Ukrainian].
[25] Kobylianska O. Povisti. Opovidannia. Novely [Stories. Short stories. Novels], vstup. st., uporiad. i prym. F. P. Pohrebennyka, K.: Nauk. dumka, 1988. P. 147 [in Ukrainian].

жартівливому підзаголовку *Carmen macaronicum*. Макаронічний (про стиль) – який характеризується надмірним вживанням іноземних форм і слів, слово *макаронічний* пов'язане з *maccheroni* "макарони". Макаронічний стиль характерний для поеми І. Котляревсткого "Енеїда", напр.: *Еней, к добру з натури склонний,/Сказав послам латинським так: / Латину рекс єсть невгомонний, /А Турнус пессімус дурак.*

Макаронізми використовують письменники для створення комічного ефекту. Так, у художньому мовленні С. Воробкевича натрапляємо на вираз *фляшка з подкріпленнєм* – переінакшення під впливом москвофільських ідей: *Старий Андрій харив, наскільки дозволяли старі кості, кімнату пана Олімпія, приносив обід чорт знає з якої кухні, старався, щоби* ***фляшка з подкріпленнєм*** *не була порожня* . Іронічний ефект створює оригінальне означення-макаронізм *екстра фейн* (німецький вислів відтворений слов'янськими літерами) до слова *горілочка* із демінутивним суфіксом: *Була ж то* ***горілочка*** *екстра фейн (нім. особливо добряча) під тим когутиком* .

У буковинських говірках на засадах макаронічного стилю утворені фраземи і паремії: *Великий пурец* (*євр.* пан). *Спуне* (*рум.* говорити) *конкретно. Здоймати рейвах* (*євр.* галас). *Куцит* (*рум.* ніж) – *той, шо біду пацúт. Штів* (*рум.* знати) *за стів, а з-за стола ну штів*.

Висновки. Отже, онтологічний статус запозичених назв зумовлюють два чинники – соціальний та культурологічний. Соціальний чинник спричиняє виокремлення нової галузі мовознавства – неології, уналежнює питання культури українського мовлення. Культурологічний чинник (перетин національних культур) визначає статус запозичених назв як екзотизмів, варваризмів та макаронізмів. Між екзотизмами та варваризмами (транслітерованими) нетривка межа. Транслітеровані варваризми входять до молодіжного мовлення, професійного (фешен індустрії), нетранслітеровані – ознака художньої літератури. Макаронізми мовці використовують для створення іронічно-гумористичного (комічного) ефекту.

Руснак Наталія *– доктор філологічних наук, професор кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Коло наукових інтересів: когнітивна лінгвістика, діалектологія, етнолінгвістика, прагматична текстологія. Автор понад 130 наукових праць, у тому числі 5 монографій.*

Rusnak Natalia *– Doctor of Philological Sciences, Professor of the Department of Modern Ukrainian Literature Language at the Chernivtsi National University named after Uriy Fedcovich. Research interests: cognitive linguistics, dialectology, ethnolinguistics, pragmatic textology. Author of more than 130 scientific works, including 5 monographs.*

Received: *12.05.2022*
Advance Access Published: *June, 2022*

© N. Rusnak, 2022